

Koulutoimenjohtaja

Alpo Reinivaara

Kiertokoulu ja koululaitoksen kehitys Tampereella

Kansanopetuksen alku

Ruotsi-Suomen valtakunnassa aloitettiin järjestelmällinen kansanopetus 1600-luvulla kirkon toimesta. Lukkarin tuli opettaa lapsille aapinen ja katekismus. Opetuksen tavoite oli ennen muuta hengellinen. Kristinopin perusteet olivat oleellisin osa yleistä kansalaistietoa niihin aikoihin. Turun katedraalikoulu oli 1600-luvun alussa ainoa opillisiin virkoihin valmistava oppilaitos maassamme. Pietari Brahe oli aktiivinen ottamaan kantaa kouluasioissa ja suhtautui myönteisesti koulujen perustamiseen ja ylläpitämiseen.

1700-luvulla perustettiin Ruotsissa erityisiä köyhäin kouluja. Se oli osa pietististä herätysliikettä, jonka ohjelmaan kuului kansanopetuksen parantaminen. Myös ajalle ominainen hyödyn tavoittelu tähtäsi samaan suuntaan. Jotta teollisuuden ja maatalouden asemaa voitaisiin kohottaa, tuli yleisen kansanopetuksen parantua. Vuonna 1723 annettiin päätös, jonka mukaan vanhemmat velvoitettiin sakan uhallä huolehtimaan lastensa opetuksesta. Mikäli he eivät itse siihen kyenneet, heidän oli lähetettävä lapset lukkarin tai koulumestarin luo oppia saamaan. Pitäjän kouluja alettiin perustaa maan eri puolille. Osa niistä oli kiinteitä, osa paikasta toiseen kiertäviä eli kiertokouluja. Alhaisen palkkauksen takia koulumestarien taso oli kovin kirjava. Varsinainen kansa ei myös juurikaan ollut vakuuttunut koulujen tarpeellisuudesta. Kiertokoulujen pohjalta tehtiinkin esitys kansanopetuksen säännöllisestä järjestämisestä, mutta ehdotus ei johtanut tuloksiin. Se oli kuitenkin merkinä kansanopetuksen tehostamisen tarpeesta. Sanottiin, että yhteiskunnallinen kurjuus ja alamittaisuus johtui pohjimmiltaan ihmisten yhteiskuntaelämän muuttumattomien lakien tuntemattomuudesta, ja sen takia oli välttämätöntä ryhtyä taisteluun yleistä tietämättömyyttä vastaan.

1649 annettiin valtakunnassa koulujärjestys, johon vaikutteita oli saatu erityisesti kuuluisalta kasvatusoppineelta Johan Amos Comeniukselta. Perustettiin pedagogioita, triviaalikouluja ja lukioita. Pedagogioissa annettiin perusopetusta lähinnä kristinopissa, kirjoituksessa ja laskennossa. Ylemmät säädöt eivät useinkaan lähettäneet lapsiaan näihin kouluihin, vaan ottivat alkeiden opettamista varten mieluummin kotiopettajan. Triviaalikoulussa taas oli pääpaino vanhoilla kielillä, latinalla ja kreikalla sekä teologisella oppiaineella. Vähän tunteja oli varattu myös laululle historialle ja maantiedolle. Turkuun oli v. 1630 perustettu lukio, joka myöhemmin muutti Porvooseen. Lukiossa oli teologian, kreikan, matematiikan, kaunopuheisuuden ja historian lehtoraatit. Oppilaat jakaantuivat alempaan ja ylempään piiriin eli kahteen osastoon. Lukkarinkoulujen ja pitäjänkoulujen lisäksi jo varhain oli perustettu yksityisiä kouluja, kuten ruukin- ja kartanonkouluja maaseudulle ja mamsellinkouluja kaupunkeihin.

Valistuksen ja hyödyn aikakauden hengessä maahamme oli perustettu pellavanviljely- ja kehruukouluja. Niistä merkittävin oli Hatanpään kartanon omistajan H.H.Boijen vuonna 1752 perustama Otavalan kehruukoulu Messukylässä. Muutaman vuoden kuluttua se muutettiin valtion kehruukouluksi, jossa opetettiin pellavan viljelyä, käsittelyä ja kehruuta, sorvaamista ja kankaan kudontaa. Oppilaiden puutteen vuoksi koulusta muodostettiin yhdistetty kehruukoulu ja lastenkoti. Koulun tarkastajat ihmettelivät sitä taitavuutta, jolla 8-vuotias, 2 vuotta laitoksessa ollut tyttö kehräsi erinomaisen hienoa lankaa. Toiminnan elvyttäminen ei kuitenkaan onnistunut, vaan vuonna 1771 oli Otavalan kehruukoulu lakkautettava.

Ahlmanin koulut

Valistusajan kasvatussuuntausten mukaisesti Porthán tähdensi kansanopetuksessa yleishyödyllisen aineksen merkitystä. Lukutaidon ja kristinopin lisäksi lapsille oli syytä opettaa kirjoitusta, laskentoa, maantietoa sekä yleistä ja varsinkin isänmaan historiaa. Hatanpään kartanon omistaja Gabriel Ahlman oli vuonna 1798 Porthánin kanssa neuvoteltuaan päättänyt lahjoittaa suurimman osan omaisuudestaan pitäjän opettajien palkkaamiseen Messukylässä ja Tampereen ympäristöpitäjissä. Näin muodostuvissa kouluissa tuli opettaa lukemisen ja kristinopin lisäksi historiaa, maantietoa ja maanviljelystä. Toiminta Pirkkalassa ja Messukylässä

pääsi alkamaan vasta keväällä 1812. Maatalousopetuksesta oli luovuttu, joten kouluista muodostui puhtaita lukukouluja, joiden taso jäi kauas alkuperäisestä tavoitteesta. Opetus rajoittui pääasiassa sisä- ja ulkoluvun alkeisiin. Pirkkalassa koulu lakkasi välillä toimimasta ja Messukylässäkin oli vähänlaisesti oppilaita. Viisi vuotta myöhemmin Ahlmanin koulu saatiin myös Kangasalle, Lempäälään, Vesilahdelle ja Pälkäneelle. Osa kouluista oli kiinteitä ja osa paikasta toiseen kiertäviä eli kiertokouluja. Opetus ehdotettiin uudistettavaksi Bell-Lancaster-järjestelmän mukaisesti, joka perustui vanhempien oppilaiden käyttämiseen nuorimpien opetuksessa. Näin olisi ollut mahdollisuus ratkaista kysymys suurten työläisjoukkojen sivistämisestä, koska yhden opettajan arveltiin apuopettajien avulla pystyvän opettamaan jopa tuhatta oppilasta. Tärkein opetusväline oli hiekkapulpetti sekä halpuutensa takia että myös pedagogisista syistä. "Oma etusormi on lapselle paljon helppokäyttöisempi ja yksinkertaisempi väline kuin liitu tai kynä, ja hiekkapöytä on lapselle mieluista toimintaa."

Vuonna 1855 toimitetussa Ahlmanin koulujen tarkastuksessa todettiin niiden taso yleisesti ottaen heikoksi. Niinpä opettajan vaikutusta pyrittiin lisäämään ja apuopettajien käyttöä rajoittamaan. Vaikka Ahlmanin kouluista ei muodostunutkaan mallikouluja, oli niiden vaikutus suuntaa antava varsinkin Tampereen seudulla tulevaa kansanopetusta järjestettäessä. Niiden ansiosta pääsi noin 7500 Tampereen ympäristön lasta vuosina 1811-1886 osalliseksi ilmaisesta kouluopetuksesta.

Tehtaan kouluja ja sunnuntaikouluja

Tampereen julistaminen vapaakaupungiksi vuonna 1821 merkitsi tehtaalle raaka-aineiden ja koneiden tullivapautta. Kaupungista alkoi kehittyä sisämaan suurin teollisuuspaikkakunta. Vuosisadan puolivälissä kaupungissa oli kaksi huomattavaa teollisuuslaitosta Finlaysonin puuvillatehdas ja paperitehdas (Frenckell). Näihin aikoihin perustettiin myös pellavatehdas konepajoiheen, verkatehdas ja tulitikkutehdas. Myös kaupungin väkiluku kasvoi. Kun Tampereella vuonna 1840 oli asukkaita vajaa 2000, oli niitä kolme vuosikymmentä myöhemmin lähes 7000, minkä lisäksi Kytälässä, joka ei kuulunut kaupunkiin oli noin 2500 asukasta. Lapsia käytettiin tehdastyössä yleisesti. Vuonna 1870 oli 1000 alle 15-vuotiasta

lasta tehtaissa töissä. Työaika oli vuosisadan alussa ollut 12 tuntia, mutta puolivälissä se pidennettiin 13-15 tunniksi. Työläisiltä vaadittiin ahkeruutta ja alistumista. Tehtaasta saattoi lähteä vain kerran vuodessa, ja aikomuksesta tuli ilmoittaa puoli vuotta aikaisemmin.

Vakinaista koulua ei useista yrityksistä huolimatta Tampereelle ollut saatu, vaan opintielle haluavien piti käydä Turun, Hämeenlinnan tai Porin kouluissa. Keisari myönsi vuonna 1812 15 tynnyriä viljaa vuodessa koulunopettajan palkkaamiseksi Tampereen kaupunkiin. Samana vuonna aloittikin pedagogio toimintansa. Opetuskieleinä oli ruotsi. Oppilailta perittiin lukukausimaksu, koska useimmat olivat varakkaista kodeista. Porvarit valittivat, ettei koulumestarina toiminut maisteri Tuomas Kriander suostunut ottamaan kouluun ketään lukutaidotonta.

Vuonna 1839 perustettiin Finlaysonin tehtaan pikkulasten koulu, mamsellinkoulu, jonka pitkäaikaisena opettajana toimi Charlotta Hydén. Tässä koulussa kertomataulu oli kaikkien opeteltava ulkoa, mutta muutoin etusijalla oli uskonnon opetus. Joka päivä oli viimeinen tunti varattu kertomuksille. Silloin mamselli Hydén selitti, miten hyvien lasten on käyttäydyttävä ja lisäksi hän kertoi satuja. Keskiviikko jäi erityisesti lasten mieleen, sillä silloin jaettiin oppilaille vehnäsrinkilät. Joulujuhlissa tehtaan patruuna ja patruunan rouva jakoivat lapsille joululahjapaketteja, joissa oli namusia ja leikkikaluja. Lapset rakastivat mamsellia. Jos joki oli käyttäytynyt sopimattomasti, sai hän rangaistuksen siten, ettei mamselli aamutervehdyksen aikana ojentanutkaan hänelle kättään.

Pellavatehtaan koulu, masuunin koulu aloitti toimintansa vuonna 1860. Opettajaksi valittiin Jyväskylän seminaarin käynyt Antti Tervo. Tyttöjä ja poikia opetettiin aluksi yhdessä, mutta myöhemmin heitä alettiin opettaa erikseen.

Kauppaneuvos Frenckell lahjoitti vuonna 1865 kaupungille 10.000 hopeamarkkaa pienten lasten koulun perustamiseksi. Koulun toiminta alkoikin samana vuonna sen jälkeen, kun koululle oli valmistunut ohjesääntö. Sen mukaan koulua oli pidettävä tarkoituksperänään sisäluku- ja kirjoitustaito, minkä lisäksi siellä oli harjoitettava myös yksinkertaisten laskutapojen perusteita, mikäli se oli mah-

dollista. Päästötodistuksen saivat ne oppilaat, jotka puhtaasti osasivat lukea sisältä ja jotenkin hyvin kirjoittaa.

Edellä mainittujen koulujen lisäksi kaupunkiin syntyi noina aikoina useita yksityisten henkilöiden ylläpitämiä lastenkouluja, joilla ei kuitenkaan ollut laajempaa merkitystä.

Vuosisadan puolivälissä alettiin kaupungeissa perustaa myös sunnuntaikouluja. Ne oli tarkoitettu käsityöläisille ja ensimmäiset sellaiset koulut perustettiin Turkuun ja Helsinkiin. Ne erosivat samaan aikaan perustetuista kirkollisista sunnuntaikouluista, joista myöhemmin kehittyi pyhäkouluja. Käsityöläisten sunnuntai-kouluissa opetettiin uskonnon, laskennon ja kirjoituksen lisäksi myös ammattiopirustusta. Päästäkseen kisälliksi tuli oppipojan nimittämän ammatillisten edellytysten lisäksi esittää todistus kristinopin tuntemuksesta sekä kirjoitus- ja laskutaidosta. Mes-tariksi pääsemisen ehtona olikin jo sitten piirustustaito. Tampereen sunnuntaikoulu aloitti toimintansa vuonna 1842. Koulua käytiin sunnuntai-iltapäivisin kolmen tunnin ajan ja koulun yhteyteen perustettua tavuuluokkaa sunnuntaiaamuisin kaksi tuntia. Sunnuntaikoulusta tuli hyvin suosittu niin, että aina kaikkia hakukkaita ei voitu edes kouluun ottaa. Vuonna 1866 sunnuntaikoulussa oli noin 200 oppilasta. Koulun toiminta päättyi kuitenkin saman vuosikymmenen lopulla.

Uusi koulujärjestys

Tampereella ala-alkeiskoulu aloitti valtion kouluna toimintansa kevätlukukauden 1842 alussa. Koulu oli kaksiluokkainen, ruotsi opetuskielenä. Yläalkeiskoulu avattiin syksyllä 1860. Koulun rehtori A.F.Rosendahl tunnettiin erinomaisena opettajana. Hänen mielestään ei voinut opettaa samalla kasvattamatta, mutta ei myöskään kasvattaa opettamatta. Opettaja ei saanut joka hetki vartioida oppilasta, koska sellainen vaikutti turmelevasti, oli luotettava jokaiseen ihmiseen. Hän samoin kuin koulun latinan opettaja maisteri F.E.Jernberg osallistuivat monin tavoin kaupungin sivistys- ja kunnalliselämään. Yläalkeiskoulun poikaoppilaista oli noin kolmannes käsityöläisten, talon omistajien ja alempien virkamiesten lapsia, kun ala-alkeiskoulussa heidän osuutensa oli noin puolet. Ylempien virkamiesten lapsia yläalkeiskoulussa oli noin neljännes ja ala-alkeiskoulussa vajaat 10 %. Työmiesten ja renkien lasten

osuus ala-alkeiskoulussa oli noin neljännes, kun se yläalkeiskoulussa oli vain 10 %.

Vuonna 1856 annetulla uudella koulujärjestyksellä perustettiin kaksi erityyppistä lukiota, yleislukio sekä siviililukio hallintovirkamiesten koulutusta varten. Ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu perustettiin vuonna 1858 Jyväskylään. Opettajan valmistus uudistui, kun normaalikoulu aloitti toimintansa 1864 Helsingissä.

Kansakouluasetus annetaan

Kansanopetuksen järjestäminen tuli valtakunnassa erityisesti esille sen jälkeen, kun Ruotsissa oli sellainen perustettu 1842. Taloudellinen kasvu loi osaltaan uudenlaisia edellytyksiä koko kansan kulttuurin ja koulutuksen kehittymiselle. Vuosisatainen pysähtyneisyys alkoi murtua. Keskeinen herättäjä oli ennen muuta J.V. Snellman. Saima-lehdessä hän useaan otteeseen korosti kansanopetuksen merkitystä. Näiden kysymysten laiminlyöminen Snellman näki vakavana vaarana koko eurooppalaiselle kulttuurille. Opetuksen tuli kasvattaa oppilas kykeneväksi hankkimaan tietoja omin neuvoin. Vuonna 1856 keisari Aleksanteri II antoi julistuksen, jonka mukaan senaatin oli ryhdyttävä kiireisiin toimiin alkeis- ja maalaiskoulujen uudelleen järjestämiseksi. Kansanopetuksesta kiinnostuneet henkilöt saivat lausua käsityksensä uudelleen järjestelyistä. Sen pohjalta annettiin Uno Cygnaeukselle tehtäväksi laatia suunnitelma kansakoulun järjestämisestä. Hänen mielestään koulussa annettavan tiedon tuli muuttua eläväksi vakaumukseksi, joka aiheuttaa sisäisen siveellisen jalostuksen ja parannuksen. Koulutyön onnistumisen ja kasvatuksen menestymisen pääehtona on kasvattajan persoonallisuus.

Toukokuussa 1866 annettiin sitten kansakouluasetus, jonka mukaan jokaisen kaupunkiseurakunnan täytyy pitää semmoista huolta kansakouluopetuksesta ja niin monta ja laveita kansakouluja asettaa ja ylläpitää, että kaikki ne lapset, jotka eivät kotonansa tai muissa kouluissa saa samanvertaista tai laveampaa opetusta, tulevat kahdeksannesta ikävuodesta alkaen aina neljääntoista vuoteensa asti sillä muotoa opetetuiksi kuin tässä alempana likemmin säädetään. Maaseudulla oli toimivia kansakouluja 1860-luvun puolivälissä 20, mutta seuraavan vuosikymmenen alkaessa jo 108.

Kansakoulun perustaminen Tampereelle

Kansakouluasetus ei Tampereella enempää kuin muissakaan kaupungeissa tuonut esiin välitöntä koulujen perustamisen tarvetta. Päinvastoin henkiset harrastukset taantuivat. Syynä siihen, että sunnuntaikoulussa viime vuosina oli tavallista vähemmän oppilaita oli etenkin yleinen sairaus, mutta suuri köyhyyskin, sillä poikaparooilla ei ollut vaatteita, joilla olisivat kouluun kehdanneet tulla.

Vuosikymmenen puolivälissä tehtiin useita aloitteita sivistysharrastusten tukemiseksi. Tampereen Sanomissa huomautettiin, että työväestön sivistysharrastukset vaikeutuvat, koska täkäläisten tehtaitten niukat ja kuihtuneet työpalkat eivät anna siihen mahdollisuutta. Näin nääntyneenä ei ruumis, joka on hengen palvelija, voikaan täyttää sen vaatimuksia. Samassa lehdessä keskusteltiin myös kansakoulun perustamisesta. Tehtaan työmies Ananias Lindroos kysyi, eikö kaupunkiin sopisi monien viina- ja olutkauppojen sijaan asettaa muutamia lasten kouluja. Hän arveli kaupungissa olevan 400-500 jokapäiväistä koulunkäyntiä tarvitsevaa lasta. Vuoden 1869 lopulla pidettiin arpajaiset kansakoulun hyväksi, ja rahaa kertyi yli 600 markkaa.

Huhtikuussa 1890 kansakoulun perustaminen tuli esille kirkon kokouksessa. Tampereen Sanomat kirjoitti ennen kokousta asiasta mm.: Tärkeä asia on kansakoulun asettaminen seurakuntaan. Jokainen kunta saa opettajan palkkaamisen avuksi valtion varoista 1000 markkaa, 600 markkaa mies ja 400 markkaa naisopettajan palkan lisäykseksi, kunhan kunta sitä ennen vain on pannut koulun toimeen ja hankkinut huoneita opettajia varten. Kirkon kokous päätti asettaa toimikunnan ja antoi sille kolmen kuukauden määräajan.

Nimimerkki "Lasten ja koulun ystävä" (opettaja Antti Tervo) kirjoitti lehdessä mm.: odotan iloisilla tunteilla aikaa, jolloin Tampereen suuri lapsiparvi saapi kouluja, joissa joutilaat päivänsä saavat viettää hyödyttävässä ja toimellisessa työssä. Nyt ruvetaan Suomenkin kansalaiselta vaatimaan korkeampaa sivistystä ja valistusta, ja kun nykyiset koulut tuskin pystyvät sitä antamaan, ne eivät enää vastaa tarkoitustaan.

Toimikunta esitti "vähemmän kansakoulun" perustamista 7-10 vuoden ikäisille lapsille. Ehdotus kuitenkin hylättiin myöhemmin pidettävässä kirkon kokouksessa. Sen sijaan päätettiin suostua pienten lasten koulun toimittamiseen, ja koulun opettajaksi valittiin työmies Ananias Lindroos. Koulu sijoitettiin Kaijakkamäelle talonomistaja Lindströmin taloon. Opetuksessa käytettiin vanhempien ja kehittyneempien oppilaiden apua nuorempien ja hitaammin edistyvien opettamiseen. Opettaja Lindroosia entiset oppilaat muistivat tunnollisena ja työhönsä innostuneena opettajana.

Kansakoulukysymystä ei lasten koulun perustaminen kuitenkaan ratkaissut. Nimimerkki "Kaupungin veikko" totesi Tampereen Sanomissa, että kirkonkokous oli pelästynyt koulun kustannuksia ja supistanut aikomukset alemmaksi kouluksi. Hän vertasi olosuhteita Hämeenlinnaan. Siellä oli vähemmän kuin puolet Tampereen asukasluvusta ja kuitenkin sinne oli perustettu kaksi täydellistä kansakoulua. "Typerä ja itsepäinen se kunta, olkoon vaikka Tampere, joka tapausten viittauksista vaaria ei ota ja perusta kelvollista kansakoulua."

Senaatti antoi huhtikuussa 1872 kuvernöörille käskyn kehottaa kaupunkia perustamaan kansakouluasetuksen mukaisia kouluja. Saman vuoden toukokuussa Hämeen läänin kuvernööri lähetti kirjelmän, jossa vaati Tampereen seurakuntaa pitämään kirkon kokouksen, jossa päätettäisiin kansakoulujen perustamisesta kaupunkiin. Kokous pidettiin ja yksimielisesti päätettiin perustaa ylempi kansakoulu poikia ja tyttöjä varten alkuun vuokrahuoneistossa, kunnes kokemus osoittaa, miten suuret tilat koulu vaatii. Ehdotus ohjesäännöksi valmistui lokakuussa ja kouluylihallitus vahvisti sen helmikuussa 1872. Kirkon kokous valitsi johtokunnan maaliskuussa samana vuonna ja koulun toiminta alkoi ensimmäisenä syyskuutta. Alemman kansakoulun opettajaksi valittiin Ananias Lindroos ja ylemmän kansakoulun opettajaksi Jyväskylän seminaarista valmistuneet Augusta Larsson ja J.A.Pelkonen.

Opetus aloitetaan

Koulujen toiminnan aloittamisesta ilmoitettiin Tampereen Sanomissa ja oppilaita kirjoitautui yhteensä 124. Opetuksessa oli aluksi monia vaikeuksia erityisesti sen takia, että havaintovälineistä oli puutetta. Lokakuussa päätettiin ostaa koululle lisää yksi kapale maapallon karttaa, Euroopan kartta, Palestiinan kartta, Suo-

menmaan kartta sekä Telluurio ja maapallo.

Koulupäivä ylemmässä kansakoulussa oli jaettu kahteen jaksoon, aamupäivällä luettiin 9-12 ja iltapäivällä 15-17. Kuitenkin niin, että lauantaisin oltiin koulussa 9-13. Uskonto oli joka päivä ensimmäisenä oppiaineena. Kouluun kirjoittautuneista oppilaista puolet oli työmiesten lapsia, noin 40 % käsityöläisten ja alempien virkamiesten sekä alle 10 % porvareiden lapsia.

Opettajat olivat tunnollisia ja uhrautuvia. Opettaja Pelkonen valmistaui tunneilleen huolella niin, että miltei jokaista tuntia varten hän kirjoitti tarkan ohjelman. Opettaja Larsson puolestaan vietti vapaa-aikojaankin oppilaittensa parissa. Kevätiltoja vietettiin usein Hatanpään rantamalla, missä keitettiin rantakivillä kahvia, laulettiin ja leikittiin. Talvisin taas tehtiin luistiretkiä Iidesjärvelle tai oltiin Pyynikillä mäkeä laskemassa. Opettaja Pelkosen kasvattajan luonnetta kuvaavat vielä koulun lopettajaispuheessa lausumansa sanat: "Minä antaisin sydämen rinnastani, jos sillä voisin torjua kaikki vaarat heidän tieltään." Opettajat tekivät pitkää työpäivää, viikkotuntimäärä kohosi 36-41.

Koulutalo rakennetaan

Omaa koulutaloa ryhdyttiin kansakoululle hankkimaan jo ensimmäisen lukuvuoden kuluessa. Johtokunta päätti ehdottaa Esplanadin varrellä olevien vapaiden tonttien varaamista. Rakennustoimikunnan puheenjohtajaksi tuli kauppias L.J.Hammarén. Rakennusmenot päätettiin koota veroina seurakuntalaisilta. Noin 60 000 markkaa maksanut koulurakennus valmistui Hämeenpuiston varrelle syksyksi 1875. Koulun pihamaalle rakennettiin kaksi ulkohuonerakennusta ja kaivo. Vartijalle valmistui leivintuvan ja kaksi huonetta käsittävä asuinrakennus, joka myöhemmin siirrettiin kesäsiirtolaan Ruovedelle. Pimeän aikana aluetta valaistiin neljällä lyhdyllä. Tukholmasta oli tilattu kuusi kaksoispulpettia, joiden mukaan paikallisten puuseppien oli määrä valmistaa uusia. Pulpettien valmistus annettiin hankintahuutokaupassa vähiten vaativalle. Aluksi kuitenkin oli tyydyttävä entisiin pitkiin, laatikolla varustettuihin pöytiin ja ilman selkänojaa oleviin penkkeihin, jotka oli kiinnitetty lattiaan. Koulurakennuksen vihkiäisistä muodostui todellinen merkkitapaus koko kaupungissa. Tampereen Sanomat ylisti uutta koulua "Olkoon se rakkaus ja hellä lempi kaupunkilaisissamme kansa-

koulua kohti alati kestäväinen. Kiitollinen ahkeruus olkoon myös koulussa työskenteleväin alati kestävä ihana kaunistus ja suloinen pakko".

Koulutilan tarve lisääntyi nopeasti ja niinpä uuden koulun rakentaminen tuli ajankohtaiseksi sen jälkeen, kun Kyttälä oli liitetty kaupunkiin 1.7.1877. Kaupungin asukasluku kasvoi tällöin noin 12.000:een. Uutta koulurakennusta ei kuitenkaan heti saatu, vaikka uusi koulu aloittikin toimintansa. Opetus aloitettiin nimittäin Ojakadun ja Rongankadun kulmassa sijainneessa vuokrahuoneistossa. Oppilasmäärä oli kaupungin kansakouluissa 1870 loppuun mennessä noussut lähes 500:een. Kuitenkaan ei ollut mahdollisuuksia hankkia uusia koulutiloja, vaan todettiin, että oppilaat voivat käyttää luokkahuoneita "kaksin erin päivässä", mikä merkitsi vuoroluvun alkamista Tampereella.

Kesävirkestystoiminta ja lukukausimaksujen poistaminen

Koulutoimi kehittyi kaupungissa 1880-luvulla vakaasti, vaikka tilapuuotteita esiintyikin. Seuraavan vuosikymmenen alussa päästiin aloittamaan myös kesävirkestystoiminta. Tampereen naisyhdistyksen kokouksessa vuonna 1891 rouva Olga Idman esitti keskusteltavaksi kysymyksen kesäkotien perustamisesta kansakoululapsia varten. Yhdistys pyysi johtokunnalta tukea anomukseensa saada anniskeluyhtiön voittovaroja näiden kotien perustamiseksi. Tarkoitus oli antaa köyhille ja heikoille kansakoulujen oppilaille tilaisuus jonkin ajan kesästä maalla oleskelemiseen erityisen valvonnan alaisina. Kesäksi 1891 järjestettiininkin jo kaksi siirtolaa, jossa kummassakin oli 12 tyttöä kuuden viikon ajan. Seuraavana kesänä siirtoloita oli jo neljä ja vuonna 1893 kuusi siirtolaa. Myös poikia oli otettu siirtoloihin oppilaiksi. Kansakoulun opettajattaret toimivat siirtoloiden hoitajina.

Kansakoulujen lukukausimaksun poistaminen tuli myös esille samoihin aikoihin. Tampereen Sanomat kirjoitti asiasta syksyllä 1892. Lehti totesi, että kansakoulun oppimäärän suoritti vain osa oppilaista. Koulusta eroavien määrä oli jatkuvasti korkea, ja yhtenä tärkeänä syynä tähän oli koulumaksu. Työväenyhdistys anoi keväällä 1893 koulun maksujen lakkaamista, mutta johtokunta päätti lausunnossaan ehdottaa, että koulumaksut jätettäisiin ennalleen. Myös Aamulehti puuttui asiaan ja kannatti maksujen poistamista. Lehti

totesi, että maksujen periminen usein aiheutti vaikeuksia kodin ja koulun välillä. "Opettajan toimi on itsestäänkin raskasta että siihen tarvitsisi ylöskantajan tointa lisätä. Lasten vanhempien ja opettajan välillä ei myöskään pitäisi olla sellaista mielen pahoitusta kuin lukukausimaksujen kantaminen on." Valtuusto päättikin saman vuoden syksyllä, että lukukausimaksut poistetaan ja opettajille suoritetaan ylimääräinen korvaus.

Kansakoulu pohjakouluksi

1890-luvulla nousi esille myös kysymys kansakoulusta oppikoulun pohjakouluna. Neljännessä yleisessä valtakunnallisessa koulun opettajain kokouksessa oli esillä keskustelukysymys aiheesta "Voiko kansakoulu säilyttämällä oman tarkoituksensa muodostua lysoittemme pohjakouluksi vai ovatko valmistavat koulut tarkoituksenmukaisempia". Myös Tampereella asiasta keskusteltiin erityisesti Kasvatusopillisessa Yhdistyksessä. Johtaja Pelkosen mielestä koululain sanonta tarkoitti kansakoulua yleisenä pohjakouluna. Kansakoulun muodostuminen pohjakouluksi koituksi koko kansalle siunaukseksi. "Se poistaisi epäluulon rahvaan ja säätyläisten välillä. Jos sivistynyt sääty panisi lapsiaan kansakouluun, vaikuttaisivat nämä tovereihinsa sievemmillä tavoillaan." Vuonna 1905 annettiin asetus, jonka mukaan kansakoulun kaksi alinta vuosiosastoa muodostavat oppikoulun pohjakoulun.

Jatkokurssien järjestäminen aloitettiin Tampereella 1893 ja ruotsinkielinen kansakoulu perustettiin kahta vuotta myöhemmin. Tammerfors-lehti totesi tuolloin, että kaupungin ruotsinkielisten asukkaiden tulisi tehdä asiasta anomus, sillä ei ole epäilystäkään siitä, etteikö Tampereen kokoisessa 23 000 asukkaan kaupungissa tarvittu ruotsinkielinen kansakoulu vähintäänkin yhtä hyvin perustein kuin Paraisilla oli perustettu suomalainen kansakoulu. Koulun ilmoittautui 54 oppilasta, jotka jaettiin kahdeksi alemman koulun luokaksi. Koulun kirjoittautumisen yhteydessä paikalla ollut tarkastaja Jernberg poisti koulusta erään suomenkielisestä kodista olleen oppilaan.

Kivikoulu Kyttälään

Aamulehdessä vaadittiin koulujen perustamista Kyttälään, missä Erkkilän talon päärakennukseen syksyllä 1882 sijoitetun koulun

tilat eivät enää riittäneet edes kahdessa vuorossa. Johtokunta päätti syksyllä 1891 ryhtyä valmistelemaan uuden koulurakennuksen rakentamista. Valittu komitea esitti kivisen, 12 luokkahuonetta käsittävän kaksikerroksisen koulun rakentamista Kyttälään. Valtuusto päätti kuitenkin rahan puutteen vuoksi luopua hankkeesta. Kolme vuotta myöhemmin asia otettiin uudelleen esille johtokunnassa. Ajankohtaa pidettiin nyt sopivana, sillä rakennusaineet ja työpalkat olivat mitä halvimpia. Valtuusto palautti kuitenkin edelleen asian johtokunnalle. Syksyllä 1895 hyväksyttiin kuitenkin arkkitehti Schreckin laatima suunnitelma ja kustannusarvio koulun rakentamisesta. Rakennus valmistui syyslukukauden 1898 alussa. Koulun juhlallinen vihkiminen tapahtui syyskuun 2. päivänä "Muhkeana kohoaa nyt tuo uusi opinahjo koko paikkakunnan kaunistuksena todistaen vielä tulevillekin sukupolville siitä jalosta isänmaallisesta harrastuksesta, mikä tämän ajan ihmisiä kunnassamme on elähdyttänyt. Olkoon kaikkina aikoina siunattu se työ, mitä täällä polvesta polveen kansamme syvien rivien hyväksi tehdään."